

Ord og uttrykk 1

- Stille tid om sommeren da avisene er fattige på nyheter. Overgangen til en nyhetsløs tid antas å ha gått gjennom en betydning "tid da forretningene går dårlig".

- agurktid
- sommertid
- vår

- Magisk ord eller besvergelsesformular, kjent alt fra 200-tallet. Det ble ofte skrevet i et triangel, og ble brukt mot feber, tannverk m.m.

- abrakadabra
- jadamasa
- ha det på badet

- En persons svake, ømme punkt.
Akilles, som var en av heltene i Trojanerkrigen, og en av hovedpersonene i Homers dikt "Iliaden", ble i følge sagnet dyppet i floden Styx for å bli usårlig. Mens hans mor, havnymfen Tetis, gjorde dette, holdt hun ham i hælen, som derfor ikke ble våt og derfor kunne såres.

- akilleshæl
- tennisalbue
- podagra

- Første og siste bokstav i det greske alfabetet.

- alfa og omega
- først og sist
- om og men

- Er latin og betyr: På et annet sted.
Derfor må man bevise sitt alibi, dvs.
at man oppholder seg et annet sted
enn der forbrytelsen ble begått.
 - Alibi
 - Allah
 - Askepott

- Uttrykket skal i følge Peder Syv være av gresk opphav. Setningen har sikkert sitt utspring i gammel tallsymbolikk, der tre alltid ble regnet for et hellig tall.
 - alle gode ting er tre
 - sine fulle fem
 - sju ganger sytti

- Uttrykket kommer fra en eldgammel filosofisk sannhet som slår fast at alt er avhengig av noe annet. Det ble aktuelt på ny da Albert Einstein fremsatte sin relativitetsteori i 1916.

- sine fulle fem
- alt er relativt
- grønt er sunt

- Etter Jakobs brev 1,17:
"Alle gode gaver og all fullkommen gave kommer ovenfra, fra lysets far."

- være god på bunnen
- alt det gode kommer ovenfra
- med sine fulle fem

- Uttrykket siteres som militært slagord, men ble opprinnelig bruk om sjakkspill.
 - spis opp maten din
 - angrep er det beste forsvar
 - full som en alke

- Uttrykket betyr å gå til fots.
Det henspiller på Jesus disipler som foretok sine misjonsreiser til fots.
 - den siste olje
 - ved Jesu føtter
 - apostlenes hester

- Øyne som ser alt. Uttrykket henspiller på kjempen Argus i gresk mytologi. Han hadde hundre øyne. Hera, Zevs' hustru, hadde satt ham til å vokte sin rivalinne, den vakre Io, som var forvandlet til en ku, og som Zevs hadde et godt øye til.

- Torskeøyne
- Argusøyne
- Odins øye

- Om uriktig melding i en avis. Uttrykket finnes på flere språk, og det finnes flere forklaringer om opphavet.

- avisand
- lesebok
- annonse

- Talemåte som henspiller på en gammel skikk, bl.a. i militærvesenet, at beskjed om avskjed ble gitt på grått papir, hvis man ville uttrykke misnøye med vedkommendes oppførsel.
 - avskjed i nåde
 - avskjed på grått papir
 - avskjedsstund

- Overtro som går ut på å banke i noe av tre. Brukes for å avverge noe vondt som noen sier seg glad for å ha unngått til nå. Ideen med å røre noe ved tre regnes for å ha forbindelse med Kristi kors. Bankingen stammer kanskje fra kirke-døren. Selve handlingen symboliserer vel at man stiller seg under korsets beskyttelse.
 - bank i bordet
 - banna bein
 - prosit

- Visstnok opprinnelig om tiggende barn som påstår at deres mor er syk og trenger penger.

- spille teater
- be for sin syke mor
- holde for narr

- Uttrykk fra kortspill. Man skal egentlig vise trumf eller sin beste farge. Nå mest i overført betydning: å gjøre rede for sin oppfatning.

- be for sin syke mor
- slå en plate
- bekjenne sin kulør

- Man biter i det sure eplet slik at det ubehagelige ved dette, overdøver en ergrelse.

- svinge seg rundt
- hoppe i havet
- bite i det sure eplet

- Opprinnelig med tanke på at de som var dødelig såret, bet i marken under dødskampen.

- den syvende himmel
- flau smak i munnen
- bite i gresset

- Tjeneste gjort i god hensikt, men med motsatt resultat. La Fontain forteller i en av sine fabler om en bjørn som ville jage bort en flue fra sin herres nese, men samtidig drepte ham.

- reveenka

- ulvemor

- bjørnetjeneste

- Hentet fra omtale om høns som blir bleke om nebbet når de er syke.

- taus som graven

- blek om nebbet

- legge gullegget

- Gammelt ordspråk. Særlig omtalt i stammeslektskapet mellom engelskmenn og tyskere, som betydde mer enn havet som skilte dem.
 - blod er tykkere enn vann
 - som en pust i sivet
 - tommelfingerregel

- Opprinnelig navn på den siste mandagen før faste, da altrene i katolske kirker var dekket med blått klede. Også brukt om mandagen i påskeuken. Søndag før fastelavnssøndag, ble ofte feiret med stor løssluppenhet når det gjaldt mat og drikke. Dette fortsatte ofte på mandag, som etter hvert ble regnet som en lovlig fridag. Senere har uttrykket fått betydningen "dagen derpå", det vil si dagen etter en rangel.
 - bollemandag
 - blåmandag
 - frimandag

- Betyr å være likeglad med, ikke bry seg det minste om.
 - å hoppe i havet
 - å spille på fela
 - å blåse en lang marsj i

- Uttrykk som har sin forklaring i det latinske ordet "tapes". Det betydde ikke bare teppe til å dekke veggene med, men også til å legge over et bord. Forhandlingsbordet var nettopp dekket med et slikt teppe.
 - å sette lyset under en skjepe
 - å bringe noe på tapetet
 - å dekke til gjestebud

- Uttrykket er et gammelt ord for ubetydelig mengde.
 - høna og egget
 - syv lange og brede
 - en slikk og ingenting

- Uttrykk som har opphav i alkefuglens sjanglende gange, noe som skyldes deres oppreiste holdning og korte bein.
 - glad som en lerke
 - fri som fuglen
 - full som en alke

- Stammer fra England. Der var det en gammel skikk at fadderne gav et barn en sølvskje i dåpsegave hvis de hadde råd til det. Det var gunstig å ha velstående faddere og betegnelsen brukes derfor om dem som er født i særlige gode kår.

- ta munnen for full
- født med sølvskje i munnen
- være pling i bollen

- Fra gammelt engelsk siden 1633. Hustruens bebreidelser mot mannen for hans forseelser i dagens løp, etter at de er kommet til sengs bak sengeforhenget om kvelden.

- kanonrekke
- gressenke
- gardinpreken

- Talemåte som skyldes gammel frierskikk.
Når frieren kom for å veksle de avgjørende ord med sin utkårede og hadde meldt fra om dette, skulle han heises opp til hennes vindu i en kurv. Gikk kurven i stykker, var det et tegn på at han ikke skulle ha piken. Derfor kunne hun løsne bunnen i kurven hvis hun ikke ville ha ham, så han falt igjennom.

Skikken var vanlig i Mellom-Europa, men utviklet seg raskt til at piken som avslag på frieri, sendte en kurv uten bunn til tilbederen.

- å legge bredsidene til
- å gi kurven
- i blanke messingen

- Junia, Cassius hustru og Brutus søster, ble begravet under æresbevisninger, og etter romersk skikk ble bilder av forfedre og slektninger båret foran liktoget, men Cassius og Brutus vakte "oppsikt" nettopp fordi deres bilder ikke var med.

- å glimre med sitt fravær.

- å gå bak ryggen

- å rekke tunge til

- Den tidligste beretningen: en pike som var blitt forført og forlatt, særlig en som var blitt forført i det fri.

- smørunge

- kanonside

- gressenke

- Betydningen av uttrykket må søkes i en eldgammel internasjonal oppfatning av grønt som lykkefargen, mens sort var ulykkens og dødens. Den gamle skikken var at en forsmådd frier fikk en svart strømpe, mens en grønn strømpe betydde ja.

- gjøre sine hoser grønne
- å gå hus forbi
- gå ut av sitt gode skinn

- Fra gnavspill, der den som har brikke med bilde av et hus, kan si: "hus forbi" dvs. nekte å bytte, Man må da fortsette med den neste i rekken.

- ha en rev bak øret
- å gå hus forbi
- kjøpsloven

- Talemåte som bunner i den overtro at enkelte mennesker kunne forlate sin egen ham og ta en annen skikkelse.

- ha en rev bak øret
- gå ut av sitt gode skinn
- gå hus forbi

- Uttrykket bunner i en middelalder-tro på at utstående ører eller sterk utviklede knuter på kraniet bak ørene, tydet på sluhet. Allerede i oldtiden hadde man fabler om revens listighet, og i løpet av 1600 tallet ble reven et symbol på sluhet.

- ha sine svin på skogen
- ha en rev bak øret
- hamle opp med

- Opprinnelsen er at bønder i middelalderen og senere, sendte sine svin til skogs om sommeren for å beite på eikenøtter. Man betalte en avgift for griser etter tall, men hadde visse muligheter til å undra en del "skogssvin" fra avgiften. I det ligger betydningen ha visse lyssky ting å skjule.
 - hakkeorden
 - ha en rev bak øret
 - ha sine svin på skogen

- Egentlig; "hakke- eller fordrivningsloven". Hos høns eller andre dyr. Den sosiale rangorden.
 - hakkeloven
 - moseloven
 - kjøpsloven

- Opprinnelig om tospann foran en vogn. Det ble sagt at hestene var på hammel med hverandre når de to hamlene sto på lik linje, altså vinkelrett på vognstanga, og hestene derfor trakk like godt.

- hulter til bulter
- å hamle opp med
- hokus pokus

- Dvs. uten plan og orden. Kjent fra 1500-tallet.

- hokus pokus
- hulter til bulter
- hakkeorden

- Opprinnelig et besvergelsesformular, senere et trylleformular. De første ordene skal være en forvrengt form av de latinske nattverdsordene *Hoc est corpus*: "Dette er mitt legeme".

Ordet filiokus er en forvansking av *filioque*, som betyr: og sønnen. Eldste kjente kilde for de to første ordene er en lærebok i tryllekunster, "Hocus pocus junior", London 1634.

- hummer og kanari
- hokuspokus
- hopp i havet

- Likt og ulikt, blanding av enheter som ikke går så godt sammen. Opphavet er uvisst.

- halleluja
- hopp i havet
- hummer og kanari

- I eldre tid var det mange omstreifende hunder som levde et kummerlig liv.
 - livsglede
 - et hundeliv
 - hummer og kanari

- En herlighet av heller kort varighet.
 - hvor er buksa mi
 - hundre og ett ute
 - hvor lenge var Adam i paradiset

- Vår betydning av uttrykket skriver seg fra et kortspill som var særlig vanlig på 1600- og 1700- tallet, der det gjaldt å unngå å få 101 poeng. Talemåte som har sitt opphav i at man fra gammel tid har pleid å gi et visst overskudd ved beregning av runde tall. Et eksempel på dette er tittelen på den orientalske eventyrsamlingen 1001 natt. Jamfør også angivelse av tidsfristen > År og dag. Skikken med en slik tilgift ble også praktisert på andre områder, bl.a. under æres-salutter for fyrstelige personer. 20 skudd ble til 21 og 100 til 101.

- elle melle
- hundre og ett ute
- på ære og samvittighet

- Visstnok etter engelsk "white lie", en uskyldig (tilgivelig) nødløgn. Man tror at opphavet til uttrykket er svært gammelt og har tilknytning til begrepet hvit magi, eller at det dannet analogi med dette.

- helt sant
- hvit løgn
- hvit snø

- Bli smidd i Hymens lenker. Hymen er det latinske navn på bryllupsguden Hymenaios i gresk mytologi.

- hvit slør
- toastmaster
- hymens lenker

- I betydningen av overlegen, hoven. Uttrykket er antakelig overført direkte fra Amerika. I USA brukes "wearing a high hat", å bære en høy hatt.

- bo på hybel
- høy i hatten
- i vrangstrupen

- Penger tjent etter forræderi.

- judaspenger
- lommepenger
- skattepenger

- Den som blir sist i en konkurranse. Egentlig en som er stor og klossete. Jumbo var opprinnelig en elefant i London Zoo som døde i 1885.

- solo

- bimbo

- jumbo

- Merke på skam og skyld – stempler bæreren som en forbrytersk og vanæret person.

- Kains merke

- prislapp

- føflekk

- En sterkere stats framstøt overfor en svakere med trussel om maktbruk for å oppnå innrømmelser uten krig.
 - klasebombe
 - krabbesalat
 - kanonbåt-diplomati

- Paven Gregor 7. (1073-85) lyste den tyske keiseren Henrik 4. (1056-1106) i bann for å ha erklært Paven for avsatt og brukt voldsomme ord mot ham. I 1077 måtte Henrik ydmyke seg. Barføtt og kledd i botsdrakt vandret han til slottet Canossa, der Paven oppholdt seg. Han måtte vente tre dager i vinterkulden før Paven tok ham til nåde.
 - sitte på tronen
 - adam i paradiset
 - canossagang

- Talemåte som betyr å være på høyde med, fylle sin stilling.

- høy i hatten

- kar for sin hatt

- plystre i fløyten

- Beskrivelsen stemmer ikke med virkeligheten.

- kartet stemmer ikke med terrenget

- kaste blå i øyene

- kle seg i sekk og ask

- Blår: oppstått av ordet *blåne*, dvs. en sky eller tåke. Henspiller på eldre tiders tryllekunstnere som ved sin åndebesvergelse lagde en blå røyk eller "dunst" for å skjule hvordan de virkelig arbeidet.
 - et kort i ermet
 - kaste blå i øynene
 - trekke for gardinet

- Oppstått fra beretninger av reisende i middelalderen. De hørte at krokodillene utstøtte klynkende lyder. Krokodillene var så lumske at de klynket for å få folk til å tro at det var et barn som gråt. Hvis noen kom for å hjelpe "barnet", kunne krokodillen spise dem opp. Uttrykket betyr altså å være falsk.
 - lukke øynene
 - snyte på skatten
 - gråte krokodilletårer

- Fra 1. Kongebok i Bibelen: Hvordan profeten Elia ble forsørget av en fattig enke i byen Sarepta. Hun hadde en melkrukke og en oljekrukke som på Herrens befaling ikke ble tom.

- Judas penger
- Sareptas krukke
- Salomos visdom

- Henspiller på en gammel kirkelig straff. Nå særlig om å ydmyke seg ved å søke en hjelp en tidligere har forsmådd; gå med på noe en tidligere har avvist.

- gi kurven
- krype til korset
- gi full gass

- Uttrykket stammer fra de gamle regnebrettene tid: skulle man telle opp hva noen skyldte, la man kule til kule, så og så mange kuler ble lagt til last, dvs. belastning, debet.

- fylle til randen
- legge bak seg
- legge noen til last

- Uttrykk fra middelalderen, da man i bøker på fremmede språk av og til føyde til en oversettelse. Denne tilføyde teksten, sto da skrevet mellom linjene i den egentlige teksten.

- blanke ark
- skrive seg bak øret
- lese mellom linjene

Kilde: <http://no.wikipedia.org>